

Пам'ять археології

А. С. Русяєва, В. М. Зубар,
М. І. Золотарьов

ЖИТТЯ, ВІДДАНЕ НАУЦІ

Світове антикознавство зазнало непоправної втрати. На 54-му році, незадовго до дня народження трагічно загинув далеко від рідного міста, у Німеччині, видатний історик і епіграфіст Юрій Германович Виноградов. За порівняно короткий життєвий шлях Юрій Германович досяг великих успіхів у науковій, педагогічній й науково-організаційній діяльності. Працюючи на посаді провідного наукового співробітника в секторі історії давнього світу Інституту всесвітньої історії РАН, він тривалий час виконував обов'язки відповідального секретаря, а потім заступника головного редактора добре знаного часопису «Вестник древней истории», був професором Московського державного університету, а в останнє десятиліття читав лекції в університетах Німеччини, Італії, США тощо. Його було обрано членом-кореспондентом Німецького Археологічного інституту і членом Комітету Міжнародної асоціації з грецької епіграфіки та латини.

Ю. Г. Виноградов народився 13 червня 1946 р. у Москві в робітничій сім'ї, де завжди панували мир, злагода і любов. Після закінчення середньої школи він здобув вищу освіту на історичному факультеті Московського університету. Серед його наставників був відомий вчений Б. М. Граков, під керівництвом якого він спеціалізувався в галузі античної історії та епіграфіки, одночасно поглиблюючи знання з давньогрецької мови та латини на кафедрі класичної філології, що в подальшому стало основою його наукової діяльності.

Після університету Юрій Германович продовжував навчання в аспірантурі Інституту всесвітньої історії, в якому потім працював до кінця життя. 1973 р. він успішно захистив кандидатську дисертацію про економічний розвиток Фасоса в V—IV ст. до н. е. На підставі глибокого вивчення різноманітних джерел, серед яких значне місце

займали клейма на амфорах, ним вперше були розроблені такі взаємопов'язані проблеми як історія розвитку виробництва і торгівлі Фасоса, його економічні та

політичні відносини з власними колоніями. Однак, ще під час написання дисертації, Юрій Германович почав проявляти неабиякий інтерес до вивчення історії, культури та епіграфічних пам'яток північнопонтійських античних міст. Так, перші статті молодого вченого були присвячені кіклічним поемам з Ольвії та новим написам з цього міста, Березанського поселення і Херсонеса (1969—1976 рр.). Безумовно, що головним чинником такої наукової орієнтації були не тільки університетські заняття, а насамперед археологічні експедиції в Криму і Ольвії, в яких він почав працювати ще з шкільних років (1962—1963 рр.). Саме в Ольвії, під керівництвом О. М. Карасьова і О. І. Леві, які були його першими і найкращими вчителями в археології, що неодноразово ним підкреслювалося, він навчився вести самостійні розкопки і на все життя пройнявся величезною любов'ю до цього славновісного міста. Після того, як О. І. Леві припинила археологічні дослідження в Ольвії, Ю. Г. Виноградов майже до останнього часу брав участь у розкопках Березанського поселення, історії якого ще в ранній час своєї роботи присвятив дві статті: про лист Ахіллодора на свинцевій пластині та політичну єдність Борисфена і Ольвії (1971; 1976 рр.), які одразу привернули увагу радянських і зарубіжних дослідників. Для поглибленого вивчення епіграфічних документів та іноземної літератури Ю. Г. Виноградову — одному з перших у колишньому Радянському Союзі було надано стипендію Фонду ім. О. фон Гумбольта в Німеччині.

У 1988 р. Ю. Г. Виноградов успішно захистив докторську дисертацію «*Политическая история Ольвийского полиса VII—I вв. до н. э. Историко-эпиграфическое исследование*». На цю ж тему ним було опубліковано чимало статей і окрему монографію (1989 р.). У монографії він продемонстрував блискучий талантисторики й епіграфіста, вміння на підставі окремих написів розкрити широку панораму політичного і соціально-економічного становища Ольвійського полісу в різні періоди його існування, відтворити окремі історичні ситуації, показати роль визначних державних діячів, з'ясувати взаємовідносини Ольвії з іншими античними державами і оточуючими варварським світом. «Ольвия представляет собой один из наиболее благодатных объектов исторического исследования. Ее можно по праву назвать одной из наиболее ярких звезд в плеяде греческих колоний, рассеянных по берегам Понта Евксинского, — писав Ю. Г. Виноградов у монографії. — Ее выдающееся положение в истории Причерноморья объясняется не только той ролью, которую она играла в политике, экономике и культуре региона, но и самим характером памятника, степенью его изученности и потенциальными возможностями, в нем заложеными... Ольвия не представляла собой «медвежьего угла» эллинской ойкумены: ее судьбы были тесно переплетены с судьбами всего греческого мира, ее развитие шло в ногу со временем, проходя те же стадии и, порождая те же феномены, которые были присущи полисам Средиземноморья и Причерноморья. Однако все это не лишало Ольвийский полис свойственного ему неповторимого своеобразия, вызванного к жизни вполне определенной экологической, этнополитической и конкретно — политической обстановкой. Именно в этом гармоническом неразрывном переплетении общего и особенного состоит, на мой взгляд, непреходящее значение Ольвии для общезеллинской истории» (1989, с. 5, 273). Після праці В. В. Латишева про державний устрій Ольвії (1887) монографія Ю. Г. Виноградова стала другою настільною книгою кожного, хто займається історією як цього полісу, так і сусідніх античних міст та оточуючих племен.

Цілеспрямовано і послідовно з великим захопленням Юрій Германович займався дослідженням і реінтерпретацією епіграфічних пам'яток з різних регіонів Причорномор'я. Скрупульозний і ґрунтовний аналіз написів, — декрети на мармурових плитах, присвяти божествам або графіті на уламках посудин і листи на свинцевих пластинах, — ставали після його публікацій надійними історичними джерелами. Завдяки йому епіграфіка Причорномор'я значно поповнилась зразковими публікаціями новознайдених написів з Боспору, Херсонесу, Ольвії, Борисфену, Тіри та різних поселень.

Як провідний епіграфіст Радянського Союзу, а потім СНД Ю. Г. Виноградов виступав з доповідями на пленарних засіданнях Міжнародних конгресів з давньогрецької епіграфіки та латини. Щорічно в російських і зарубіжних виданнях з'являлися його наукові праці, серед яких значний інтерес викликали роботи про історичний розвиток полісів Північного Причорномор'я в V ст. до н. е., політичну, економічну і культурну єдність античних міст на Понті Євксинському, політичну та династичну історію скіфів у першій половині V ст., фанаторійських найманців і чимало інших. Крім того, Ю. Г. Виноградов часто писав наукові праці у співав-

торстві з різними вченими, де йому належала головна роль як дослідника і редактора. Загалом Юрієм Германовичем опубліковано понад 150 наукових праць. Чимало з них отримали світове визнання. Підтвердженням цього є не тільки окремі зарубіжні видання, але насамперед фундаментальний багатогранний збірник його праць «Pontische Studien. Kleine Schriften zur Geschichte und Epigraphik des Schwarzmeerraumes» (Meinz, 1977. – 703 S., 40 Taf.), а також заплановане перевидання у цьому ж видавництві монографії про політичний устрій Ольвії VII— I ст. до н. е. Значна кількість статей у збірнику присвячена північнопонтійським полісам, історію яких та окремі написи Ю. Г. Виноградов розглядає на широкому історичному тлі в синтезі різноманітних джерел, що дають можливість глибше відтворити певні ситуації і явища в античному Причорномор'ї. Слід особливо підкреслити, що вчений своїми працями проторував гарну стежку для багатьох майбутніх дослідників історії і культури понтійських еллінів античної епохи. Особливо вражає його неухильне прагнення показати кожен напис, яким би незначним він не здався на перший погляд, в його різнобічних аспектах як повноцінне історичне джерело, з використанням численних аналогій і порівняннями подібних ситуацій та явищ в різних регіонах античної ойкумени.

Маючи багату ерудицію, володіючи знаннями історичних і археологічних джерел, численних наукових праць антикознавців світу Ю. Г. Виноградов щедро ділився ними з усіма, хто звертався до нього за консультаціями, серйозно і критично оцінював як свої дослідження, так і численних колег, в тому числі й українських. Він чимало зробив для пропагування наукових праць колег за рубезем, був одним із засновників міжнародного часопису «Ancient Civilizations from Scythia to Siberia», який видається в Лейдені і в якому було опубліковано ряд наукових праць українських археологів. Дослідник готував до видання корпуси лапідарних написів і графіті, плкав плани про написання фундаментальної праці про історію античних держав Причорномор'я за епіграфічними пам'ятками, мав намір здійснити видання матеріалів Західного теменосу Ольвії разом з київськими археологами.

На жаль, чимало задумів і планів Юрія Германовича залишилося не втіленими, хоча він був повен наснаги і бажання творити, писати, досліджувати, читати лекції і дарувати власні знання та ідеї учням, друзям, колегам. Він писав вірші, хоч і не вважав себе поетом. В одному з них, присвяченому в 1986 р. друзям на новий рік, яскраво відображені його почуття, ставлення до життя і прагнення жити, щоб працювати і творити:

Все прожитое — мало и не малость,
Ему решать, насколько нас осталось,
Спасибо, други, за те мгновенья,
За волхованье и вдохновенье,
За бесомненье, за одобренье,
Надежду, жажду и горенье.
Нет! Мы еще не умираем —
По крохам память не собираем,
Где б ни было — меж адом или раем,
Да ведь живем же и твердо знаем,
Что дальше жить еще охота.
Пусть будит нас: любовь, работа,
Борьба, спасение кого-то.
Но не обрыдлая зевота,
Не быт, не зряшная парадность,
Не прозябанье, безотрадность.
Души кричащая надсадность —
Бессмертье, ожиданье, радость!

Уся творчість Ю. Г. Виноградова наповнена властивим для його особистості емоційним сприйманням оточуючого середовища, оригінальним мисленням і стилем, вражаючим знанням давньої історії і культури еллінізма, розумінням його своєрідних рис, історичних закономірностей розвитку окремих фактів і ситуацій. Його ім'я вже давно надійно і назавжди увійшло в науку як одного з тих надзвичайно обдарованих і працелюбних учених, які своїми розробками, концепціями, багатогранними знаннями і методичними підходами підняли на високий і якісний новий рівень історію вітчизняного і світового антикознавства.

Одержано 12.06.00